

PRZA (67) *sb f*

a *pochylone*.

sg *N* przą (10). ◇ *G* prze (17), przy (1), prz(e)j (1) *UstPraw*; prze : przy *Diar* (1:1). ◇ *D* przy (1). ◇ *A* przą (12), przę (4) *BierEz* (2), *Mącz* (2). ◇ *I* przą (4). ◇ *L* przy (7), [prze, prz(e)j]. ◇ *pl N* prz(e) (3). ◇ *A* prze (6); -e (1), -(e) (5). ◇ *L* przach (1).

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI – XVII w.

1. *Konflikt, spór; lis Mącz, PolAnt; causa PolAnt, Modrz; iudicium PolAnt; controversia Mącz* (43) : ROzładź mię o Boże moy á vczyń rozeznánie/ W tey przy ktora mi czyni ták frogye treftánie/ [...] Wyrwiś mię z rąk człowieká złego á schytrzáłego. *LubPs* L4v; [*AktaSynod* I 333].

prza czyja z kim (1): Iełlim gárdził rozładkiem niewolniká mego y niewolnice moiey w ich przy zemną [*dum litigarent mecum*]. *BudBib Iob* 31/13. *Cf Zwrot*.

prza czyja [w tym: G pron (1), pron poss (2)] (3): Ima plá zá vfzy mijáiąc/ kto fię wfępuie we przą niefwoię. *BudBib Prov* 26/17, *Ps* 118/154. *Cf prza czyja z kim*.

Fraza: »prza się stoczyła [miedzy kim]« (1): *MetrKor* 26/62 *cf* »prza a roznica«.

»prza się wszczęła« (1): cum quaedam ut solet controversia esset orta, Gdy fie nieyáka prza yákoż fie to pośpolicie tráfia wżczęła. *Mącz* 399a.

Zwrot: »rozśędzić miedzy przą a przą; [rozjąc przą [czyją z kim]]« (1): Gdy ktorey rzeczy nie będziefz vmiał rozśędzić miedzy krwią a krwią [*tj. o zabójstwo*]/ miedzy przą á przą/ [...] *BudBib Deut* 17/8; [A przethoż niechay Pan będzie fędźzia/ á rozezna miedzy mną á miedzy tobą [...]/ á rozdeymie tę przą moię [*iudicet causam meam*] z tobą *BibRadz* 1.Reg 24/16 (*Linde*)].

Szereg: »prza a roznica« (1): A fthey przye a roznycze ktora fzye yeft ftozcila myendzy ymy przed namy profzily fha náfz [...] abyfz my ym dworw náfchego pośpriely a dozwołyly *MetrKor* 26/62.

»prze i swary« (1): Lecz do Praw vrzędu záwždy potrzebá [...]. Bo nie mogłyby fię nigdy przé [!] y fwary kończyć lámym pińnym práwem/ iefliby do nich fędźzia przyfádzony nie był. *SkarKazSej* 697b.

a. *Różnica zdań, poglądów, polemika, dyskusja* (15) : Goście gdy to wyfłucháli/ Táko tę przę fą zeználi: Iz Xánt w ty^m wfzytkim pobładził/ Co wždy Ezop dobrze zrzádzil. *BierEz* Dv; *ForCnR* C4; [Bo te wfzytkie miefcá [*w Piśmie Św.*]/ ktore oni przeciw nam przywodzą/ ábo nic zgoła do tey prze nie należą/ abo fą źle przełożone/ ábo od Heretikow pofáfzowane. *BudArt* L3; *Pirwsza* [*przyczyna mego milczenia*]/ iz człowiekowi ftátecznemu/ á zwáfzczęá Chriřtíáninowi/ niegodzi fie w żadney przy fkwápnym być *BudUrząd* [1], [1]v; *BielKron* 1597 800 (*Linde*)].

prza z kim (3): [O to nam z Przeciwniki náfzymi náwięcey idzie/ kto ieft fyn Boży. (*marg*) Prza náfza z przedwieczniki ktora ieft. (–) *BudArt* T7.] *Cf* »mieć przą«, »wieść przą«.

prza o czym (1): [sama to Prza náfzá ninieyfza/ ktora mamy o Vrzędzie/ [...] iawnie pokázuie [!]. *BudUrząd* **3]. *Cf* »mieć przą«.

prza czyja (2): *BierEz* Dv; ázaż nie fłuźniey było [*księdzu kanonikowi*] y nas Bogu [...] zoftáwić y przą fwoię ktora przeciw nam záczał nań włożyć *CzechEp* 100; [*BudArt* T7; *BudUrząd* **3].

Fraza: »[o co] prza idzie, [jest]« [*w tym: ze zdaniem przydawkowym: jeśli ‘czy’* (2)] [*szyk zmienny*] (5): Bo gdźieby to było/ iz by mi iedno tylko świádectwo pińmá ś. [...] prawđziwie pokazane było: ktoreby tey rzeczy o ktora prza idzie/ fłużyło: [...] pewnieby tego I.M. X*(iędza)* K*(anonika)* doznał/

żeby na nim przełał. *CzechEp* 139; A nie idzie pewnie o to prza/ iefli Papież przyznawa/ ábo nie/ tę zwierzchność: ále oto/ iefli iest Antichriřtem [...] ábo nie. *CzechEp* 384, 110, 328; o to fię z przeciwniki řpierać nie będziemy/ iż Chriřtus pan vczynki zacne/ y Bořkie cżyniř: ále o to wřzytká prza: iefli to řam z řiebie/ y mocá řwoiá wřafná cżyniř. *NiemObr* 106; [*GilPos* 169 (*Linde*); *ŁaszczPogrom* 7].

Zwroty: »mieć [z *kim*] prza« [*w tym: o kim, o czym* (1)] (2): Bo niewiem ábyř y W.M. řam [...] mogli to pochwalić: gdy kto/ máiác z *kim* prza/ á iefcżce o Bogu y o rzeczách/ ku chwale iego y zbáwieniu należących/ tego z ktorym ma prza/ [...] gniewliwie y popędliwie [...] przeżywa. *CzechEpPORz* *3v.

»prze rozeznąć« (1): A dobrze iż ci řłucháią: Ktorzy mą prze rozeznáią. Iac niewiem ábych winien był/ Iřech ięzykow nákuřił: A iedno mię pořłucháć chcíey/ Powiemci dowod rzeczy tey. *BierEz* Dv.

»prza rozwadzać« (1): áby řámo Bořkie piřmo [...]/ byřo rozeznawcá [...] ktoryby prza rozwadzał/ á iřby zátym wyrok řwoy wydař przy ktorymby řentencye byřy zgodnieyřze z řłowem Bořym. *CzechEp* 134.

»[z *kim*] wieřć prza« (1): y nie tuřzeř/ [...] řeby ná to zezwolili/ ná co zezwalař Grzegorz Biřkup/ Nyřzeńřki/ [...] odrzućiwřzy/ y řwoy y tych z ktorymi wiodř prza/ zwycżay *CzechEp* 134.

[»wysłuchać przeř«: Pan Bog Wřzechmogący [...] / Wysłuchawřzy przeř z obu řtron/ miedzy Cżłowiekiem á Cżártem: Każe cżytáć gřofem [...] Sentencyá řwoię *PostępekPrCzart* 34.]

Szereg: »sprawa i prza« (1): Owřzem iáko dziećiom w řřkořách mowiá. *Dic textum*, ták řobie záwřdy w káżdey řpráwie y przy: kázáć text řłowá Bořego cżytáć *CzechEp* 137.

b. *Sprawa sądowa, proces, spór sądowy; przedmiot rozprawy, sporu sądowego, sprawa do osądzienia; przypadek prawny* (17): Vřtáwiliřmy iż piřarže od zápiřania przeř ná ieden pozew nie máiá bráć iedno gřoř. *UstPraw* C2v; *Controversia*, Prza/ różnicá wřpieránie ná práwie. *Mącz* 489a; Y rořkazařem řędziam [...]. Nie znayćie ořob ná řádzie/ iáko mářego ták wielkiego wysłuchaćie/ [...] á prza ktora ná was trudna odnořćie do mnie *BudBib Deut* 1/17.

prza czyja [*w tym: G pron* (2), *pron poss* (1)] (3): *BudBib Thren* 3/36; Pořłowie [...] żáđáli/ áby iych prze cudzořiemcom [...] ku rozřádzieniu byřy zleccone. *ModrzBaz* 75; dářeko bárřiey on [*ojciec*] miřuie řyny/ niřli řędzia tych/ co fię prze deń ze řwá prza przywiodař. *GórnRozm* F4.

Fraza: »[o *co*] prza idzie, jest« (1:1): gdy ná co niemáiá Práwá piřanego w Křyęgach Práwá Máydeburřkiego/ ku rozřtrygnieniu řpráwy o ktorař prza iest/ [...] vciekáią řye do práwá Ceřárřkiego. *GroicPorz* a4, x3v.

Zwroty: »prze(-ą) (w prawie) (z sobą) mieć« (1): gdy iedná řtroná [...] naiedřie drugá řtronę przy řádzieř/ [...] ná then cżás gdy prza s řobą máiář/ [...] tedy przeřada Winę Woytowi y Przyřyęźnikom *GroicPorz* c3v; [*LorichKosz* 165v (*Linde*)].

»prza řędzić (a. [rořsádzić])« [*w tym: [miedzy kim]*] (1): ij na tym řtanęřo aby iá [*sprawe*] na więce odřořili/ gdi řám król ze wřzemi pany wřzytki ijneę prze řędzić będzie. *ForCnR* Ev; [A wszakořesmy to teř przypisali do nich iż chcemy Tobie poruczyć, aby Ty tę prza miedzy tymi papiřniki rořsádziř prawem řwieckim. *ListyPol* I <1535>/87].

»w(e) przy stać, stojący« = *versari in controversia, controversus Mącz* [szyk zmienny] (1:1): *Controversus*, O co się yelzce prawuyą czego yelzce nie rozładzono w przy á wątpieniu/ ftojący. *Mącz* 488d, 489a.

»wdać się w(e) przę« [*w tym: z kim* (1)] (2): *Litem contestari*, Wdać się w przeltroną [*lege: przę z stroną*] w prawie/ odpowiedzieć ná żalobę tak álbo owák. *Mącz* 195c, 452c.

Szeregi: »pozew ani prza« (1): Dekretem też to mianowano być nie może, gdyż tu ani pozwu żaden nie miał ani przy, która się zaczynała, z której by dekret ten urość miał *Diar* 59.

»prza, prawo« (1): *Contestari litem*, Wdać się we przę/ wdać się w prawo *Mącz* 452c.

»prza ani rok« (1): gdyż to [...] dekretem jakim mianowano [*być nie może*], bośmy tu żadnej prze ani roku nie mieli *Diar* 59.

[»rzecz i prza«: To dobrze wiemy, iż o takowej rzeczy ji prze, jaka to jest nic nie opisano w statuciech polskich. *ListyPol* I (1535)/87.]

»prza a spor« (1): *Versari in controversia* [...], We przy á w fporze ftać. *Mącz* 489a.

a. *Racje, argumenty w sporze sądowym [czyja]* (1) : Potym przyfzli obá fta rzeczą przed krolá fędzie⁸⁰ A rycerz łakomy podpieraiąc prze fwey vkazał lift zápieczętowany pieczęcią rycerzá vmárłego *HistRzym* 74.

c. *O sędzie Boga* (3) :

prza czyja (1): Bo dzień pomfity (ieft) Iehowy/ rok oddania przy Cyiońkicy [*annus retributionum ad iudicandum Sion*] (*marg*) Albo/ práwu Cyonfkiemu. (–) *BudBib* *Is* 34/8.

Zwrot: »przą mieć [z kim]« = *iudicium est [alicui]* *PolAnt* [szyk zmienny] (2): Huk przyfzedł aż do kończyń ziemi/ ábowiem Pan przą ma z pogány/ á fądzi fię z káżdym ciáłem *BibRadz* *Ier* 25/31, *Os* 4/1.

2. *Skarga sądowa, pozew, powództwo; treść skargi; controversia JanStat* (21) : Po ktorei deliberacyey [...] ivz ftrona zadna niebędzie mogła prze fwey [...] przycziniacz, iedno decretu fluchacz zoney prze na którą deliberowano. *ComCrac* 18v; *Diar* 93.

prza czyja [*w tym: pron poss* (5), *G pron* (1)] (6): *ComCrac* 18v [2 r.]; *GroicPorz* aa; po którym rozmyślaniu Sędzięgo iuz żadna ftrona nie będzie mogła Prze fwéy poprawić álbo rozfzérzyć *SarnStat* 791, 791, 813.

W połączeniu szeregowym (1): A gdy też bywa niewielcie przyfyęgá przyfądzoną [...] fámá przyfyądz ma. Prza/ odpowiedź žalobá iey ma być przez Opiekuna. *GroicPorz* aa.

Zwroty: »przą czynić; prza ma być czyniona« [*w tym: przeciwko komu* (1)] [szyk zmienny] (3;1): iakie prze maia bicz miedzi ftronami przimovane abo czynione. *ComCrac* 21v, 22; tedy niechaj pisarz czcie *controversias*, [...] bo gdy prokuratorowie czta, tedy co inego wtaczają, [...] i dopiero znowu prze czynią *Diar* 93; Sędzióm ziemfkim Król Kázimiérz tu rofkázuie, żeby się nie dáli rozciąć ftronóm w długich mowách czyniąc Prze y Odeprze *SarnStat* 45.

»prze (G) poprawić (a. poprawować), poprawowanie (a. poprawienie)« = *controversiam meliorare, melioratio controversiae JanStat* [szyk zmienny] (6:3): Po ktorei deliberacyey [...] ivz ftrona zadna niebędzie mogła prze fwey poprawowacz [...], iedno decretu fluchacz *ComCrac* 18v, 18v [2 r.]; Iż to

poprównienie Prze ma bydź raz tylko ná roku záwitym/ to iest w ten czas/ gdy iuz Sędzia bierze łobie czas ku rozmyślániu *SarnStat* 791, 791 [2 r.], 812, 813 [2 r.].

Szeregi: »prza i (a) odeprza« (3): Abowiem szędzia zkazawłfy dowod łtronie povodovey będzie povinien łtronie za przą a odeprzą ktorabysie kv [...] takovey łprave cziągnęła na wieczce przed łąd odeflacz *ComCrac* 16v; *SarnStat* 45 [2 r.]; [My Rada myała Poznanskyego Przeczethłzi y przeirzawłfy prze y odeprze Zalobey othpowiedz vyrozumyeli y nalyezly ze fkałn [...] vczynyona yełth dobra a vedlie prawa vczynyona *ZapWpolActCon* 1547 13/176v; *ZapWpolActAdv* 1550 205/142].

»prza a(1)bo rzecz« = *controversia (vel causa)* *JanStat* (3): *ComCrac* 18v; iż Státutem nowym to iest obwárowano/ że przed vczynieniem łkazania/ [...] káżdá łtroná może łwéy Prze/ álbo rzeczy poprównić *SarnStat* 791 [*idem*] 813.

»prza i wspot« (1): A przeciwko takovem zapifom [...] ivz zadne mieyfcze niebędzie zadnemv czlowieku ani procuratorovi łie przeczivicz, a prze y wspotu przeciwko yemv nieczynicz *ComCrac* 22.

»prza i žaloba« (1): A gdy by łię rzecz działá przed niemi o dziedźictwo/ tedy łędźia ma nam odkazác/ przą y žalobą [!] á my z rádámí náłzemi to rozłáđzim *UstPraw* B4v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »wedle prze« = *ex controversia* *JanStat* (2): po którym rozmyślániu Sędzięgo/ iuz [kázda ze stron] [...] tylko Dekretu Sędzięgo będzie łłuchác wedle Prze/ ná którą Sędźia rozmyślá łie. *SarnStat* 791 [*idem*] 813.

3. Sprawa, problem; causa, iudicium *PolAnt* (3) :

prza czyja [= kogo dotycząca] [*w tym: pron poss* (1), *G sb* (1)] (2): oglądam pomłtę twoię nád nimi/ bo tobie odkryłem przą moię [*cf Biblia Tysiąclecia: zwierzyłem swą sprawę*]. *BudBib Ier* 20/12, *Thren* 3/58.

Zwrot: »mieć przą« (1): A do łtárszych [*Mojżesz*] rzekł: poczekayćie nas tu áłz łię wroćimy do was: A oto Aharon y chur zwámí ktoby miał prze (*marg*) Albo łprawy. (–) [*habuerit causas*] niech idzie do nich *BudBib Ex* 24/14.

Synonimy: **1.** spor, wspot; **a.** dyskurs, dysputowanie, spor; **b.** proces, rozprawa, spor, sprawa; **2.** pozew, pozwanie, skarga, žaloba; **3.** sprawa.